

УДК 316.77:001.8

«ТОЧКА ЗОРУ» ЯК МАТЕРІАЛІЗАЦІЯ КАТЕГОРІЇ «ОБРАЗУ АВТОРА» В ДИСКУРСИВНОМУ І ТЕКСТОВОМУ ВТІЛЕННІ ТА ЯК ОДИНИЦЯ ОПИСУ ДАНОЇ КАТЕГОРІЇ

Бацман О.Л.

Харківський національний університет ім. В. Н. Каразіна, м. Харків, Україна

Стаття показує, як точка зору журналіста у конкретній інтерпретації матеріалізується в тім або іншому конкретному виді в емоційно-оцінному плані авторського викладу, що органічно сполучає в собі конкретно-почуттєвий і дискурсивно-аналітичний початок у їх змістовній і формальній розмаїтості.

Ключові слова: *точка зору, «образ автора», журналістська інтерпретація, емоційний план авторського сприйняття, ток-шоу.*

За мету стаття має вивчення «точки зору» як матеріалізованої категорії «образу автора» у дискурсивному і текстовому масмедійному втіленні та як одиницю опису цієї категорії у сучасному науково-філософському дискурсі. Джерелом практичного матеріалу слугували програми ток-шоу «Шустер Live».

У вітчизняній філософській науці «точка зору» не розглядалася довгий час як самостійна проблема. І це дивно, тому що основна проблематика вітчизняної поетики (вчення про оповідь В. В. Виноградова й Б. М. Ейхенбаума, про «образ автора» В. В. Виноградова, про діалогічність М. М. Бахтіна, прийом «відсторонення» В. Б. Шкловського) безпосередньо пов'язані з «точкою зору» як способом організації й одночасно одиницею вираження певної оповідальної й значеннєвої структури тексту. Правда, у практиці конкретних досліджень з поетики, як пише Б. О. Успенський, була інструментом, з яким багато авторів, що представляють класику наукової філологічної думки (В. В. Виноградов, Г. Г. Гуковський, М. М. Бахтін, В. М. Волошинов), підходили до вивчення тексту [4].

Б. О. Успенський у своїй книзі «Поетика композиції» уперше у вітчизняній науці розглянув проблему «точки зору» як категорії поетики художньої літератури в багатоаспектному теоретичному її значенні. Дослідник теоретично визначив різні підходи до розуміння «точки зору», виділивши такі плани її розгляду:

1) план оцінки, розуміючи під «оцінкою» загальну систему ідейного світосприймання, тобто з якого погляду автор у добутку оцінює й ідеологічно сприймає зображуваний їм мир. Ряд авторів (Бахтін, Гуковський й ін.) називають цей план «планом ідеології»; 2) план фразеології, що містить у собі мовну характеристику героїв й автора у всій розмаїтості використання чужого й невластиво-прямого мовлення, внутрішніх переходів монологу в діалогічне мовлення, у поліфонію; 3) план психології, що припускає розгляд художнього тексту з позиції відбитих у ньому різних свідомостей, або в «чистому», або в сполученому виді;

4) план просторово-тимчасової характеристики, у якому розглядаються фіксація й рух точки зору автора або оповідача в просторово-тимчасових границях оповідання.

Теоретичному обґрунтуванню категорії «точка зору» присвячений спеціальний розділ «Словесний аспект. Точки зору. Стани» статті Цветана Тодорова «Поетика» [3].

Ц. Тодоров актуалізує думку про теоретичне осмислення даної категорії в сучасній науці. Якщо до початку двадцятого століття проблемі точок зору взагалі не приділялося належної уваги, то з початку двадцятого століття в них стали вбачати головний секрет словесного мистецтва за прямою аналогією з живописом. Автор пояснює термін «точка зору», що сприймається як синекдоха, оскільки цим терміном покривається сприйняття в цілому. І виправдує його, тому що численні властивості зору (у буквальному значенні слова) знаходять повну відповідність у різноманітних явищах художнього миру. Дійсно, адже в літературі ми маємо справу не з подіями або фактами в їхньому сирому виді, а з тим або іншим викладом подій. Той самий факт, викладений із двох різних точок зору, – це вже два різних факти; властивості будь-якого об'єкта визначаються тією точкою зору, з якою він нам підносить.

Називаючи книгу Персі Лаббока «Мистецтво прози» як перше систематичне дослідження, присвячене цьому питанню, роботи Жана Пуйона «Час і роман», Вейна Бутса «Риторика художньої прози», Б. Успенського «Поетика композиції», Жерара Женетта «Про структуру оповідального тексту», у яких описуються з різним ступенем теоретичності конкретні різновиди точок зору, Цветан Тодоров визначає своє завдання як опис не конкретних різновидів точок зору – на відміну від згаданих дослідників, а тих категорій, за допомогою яких можна розрізнити ці різновиди. Дослідник виділяє такі категорії, що визначають різновиди «точок зору»:

1. Категорія, пов'язана із суб'єктивністю або об'єктивністю наших знань про зображувані події. Об'єктивність зв'язується з тим, що сприймається, суб'єктивність – з тим, хто сприймає. Дана категорія характеризує в основному спрямованість творчої роботи читача (або на суб'єкт, або на об'єкт сприйняття).

2. Друга категорія визначає кількість одержуваної інформації, або ступінь поінформованості читача. Продовживши аналогію із зоровим сприйняттям, можна сказати, що усередині цієї категорії розрізняються дві різні характеристики: ступінь широти поля зору й ступінь проникливості погляду, глибини проникнення в спостережувані явища, на підставі яких можна розрізнити внутрішню й зовнішню точки зору (точку зору «зсередини», що визначає думки, внутрішній стан героя, і точку зору «зовні», що визначає зовнішній план подій, фактів без внутрішнього осмислення. Зрозуміло, йдеться не про тверде протиставлення внутрішнього / зовнішнього, а про те, у якому ступені присутня точка зору «зсередини»)

3. По-третє, визначаються категорії «одичності / множинності» й «сталості / мінливості», не пов'язані з «оптичною» природою «точки зору». Ці категорії зумовлюють варіювання «точок зору» за новими параметрами: «зсередини» може бути видно лише одного персонажа (завдяки чому у фокус попадають внутрішні властивості) або усіх (тоді ми маємо справу з оповідачем, який «усе знає»). Аналогічним образом персонаж може показуватися «зсередини» або протягом усього оповідання, або тільки в одній з його частин.

4. Категорія, що визначає відсутність або присутність тих або інших відомостей про персонажів у самому тексті, причому в останньому випадку (наявності) вони бувають щирими або помилковими. Вірогідність відомостей або омана не обов'язково є результатом помилки персонажа; може мати місце й навмисне

приховання істини. Можливий і випадок повної відсутності яких-небудь відомостей, – тоді ми маємо справу не з оманю, а з невіданням, незнанням. А невідання й оману припускають два види «виправлень»: поява даних про те, про що нічого не було відомо; введення нової інтерпретації замість помилкової.

5. По-п'яте, дослідник обґрунтовує категорію оцінки описуваних подій, що містить у собі точку зору в кожному разі: і коли вона формується, і коли вона не формується, а ми вгадуємо її за тими психологічними настановами і реакціям персонажів, що сприймаються як «природні».

Подібно тому, як читач не зобов'язаний триматися «зовнішньої» точки зору й може робити властиво висновки про «внутрішню» підґрунті тих або інших подій, точно так само він може не приймати й тих етичних й естетических суджень, які називаються баченням автора (Ц. Тодоров).

Не можна не помітити, що в даних постулатах, що виконують роль «теорії теорії», сполучаються два плани: план художнього світу й план реального життя, які принципово не сумісні. «Точка зору» обґрунтовується то як категорія, що існує усередині художнього твору, то як спосіб того або іншого вираження персонажа або автора-оповідача, то як категорія, що належить миру реального життя, зовнішньому стосовно добутку, як категорія зовнішнього сприйняття добутку, пов'язаного із читачем/слухачем/глядачем.

Чіткого розмежування «точки зору» як об'єкта інтерпретації й «точки зору» як способу, інструмента інтерпретації в даних постулатах немає.

Для дискурсивного аналізу, прийнятого в даній роботі, релевантне нерозчленоване розуміння «точки зору», у тому сенсі, що журналістський дискурс сполучає в собі двосторонні зв'язки між публіцистичним текстом як об'єктом сприйняття й інтерпретації й суб'єктом сприйняття (читачем), з одного боку, і автором тексту і його читачем, з іншого боку.

У даній роботі точка зору – це синкретична категорія, що перебуває в межах тексту, що організує аналітичну (критичну) інтерпретацію в плані значеннєвому й у плані вираження, формальному.

«Точку зору» з лінгвістичної сторони ми будемо розглядати як спосіб (манеру, прийом) викладу матеріалу, реалізований цілим комплексом мовних засобів, у результаті застосування якого складається текст із певною лінгвістичною структурою.

Це категорія, у якій як у функціональній одиниці матеріалізується категорія «образ автора» у різних текстових втіленнях журналістського дискурсу. Її смисловий план визначається розмаїтістю оцінок того, що представляється, матеріалу, що інтерпретується, неминуче й закономірно оточених суб'єктивними емоційними конотаціями автора (журналіста).

Суб'єктивність й оцінність – принципові конструктивні властивості «позиції» як категорії, що містить у собі акт інтерпретації. Адже журналістська інтерпретація суб'єктивна за своєю природою, зумовлена предметом уваги автора, способом розуміння, модусом викладу. Вона спирається як на вихідний матеріал на відчуття журналіста, у їхніх тонкощах і нюансах.

У даному контексті, мабуть, буде доречним провести аналогію журналістики з літературною критикою. В. Є. Хализєв писав, що в літературній критиці, як у науках гуманітарних, роль інструмента пізнання, аналогічну генералізації й експерименту в природних і соціологічних науках, грають світоспоглядально-естетичні емоції інтерпретатора, що їх викликає в нього предмет аналізу, а потім сам інтерпретатор їх

осягає інтелектуально й перетворює на упорядковані форми логічно-дискурсивного мислення [5].

Таким чином, точка зору критика (як і точка зору журналіста) у конкретній інтерпретації матеріалізується в тім або іншому конкретному виді в емоційно-оцінному плані авторського викладу, що органічно сполучає в собі конкретно-почуттєвий і дискурсивно-аналітичний початок у їх змістовній і формальній розмаїтості.

Емоційний план можна розглядати в аспекті предметному (про що?) і в аспекті вираження (як?). Емоційний план авторського сприйняття може бути предметним у тому розумінні, що світоспоглядально-естетичні емоції, що виникають у тому або іншому зв'язку із предметом журналістської творчості, стали об'єктом безпосередньої інтерпретації.

На емоційний план авторського сприйняття впливає безпосередній об'єкт журналістської інтерпретації, що його часто складають різноманітні емоційні стани, які відносяться до зовнішнього стосовно журналіста світу, впливає в тому розумінні, у якому «реальність досліджуваного об'єкта невіддільна від методу, яким її досліджують» (Е. Бенвеніст.) [цит. за 1, с. 86].

Емоційний план журналістської позиції можна розглядати й в аспекті його вираження. Цей аспект пов'язаний з різноманітними способами втілення емоційно-суб'єктивного змісту як основного ситаційного змісту, або як такого, що конотативно нашаровується на номінативну основу ситуації (тексту), або такого, що існує на позаситуаційному, сугестивному рівні.

У ток-шоу «Шустер Live» розділяється модус викладу – на «спочатку суха конкретика» і «зараз емоції», при чому журналіста, який ставить «конкретне» запитання можна вважати співавтором відповіді/«чужої» ілюстрації:

Мага: ... але ні одні, ні інші не можуть вам простити невиконання постулату "бандитам – тюрми". Про це найбільше листів. Море... от стільки. Чому не було тої крові, якої від вас чекали?

Ющенко: Може, ми по-різному розуміємо задачу. Я виходив із того, що президент країни не садить у тюрми. Це по визначенню. Бо він не є фахівець. Будучи президентом, ти легко знаєш, з кого треба почати, але дуже погано знаєш, на кому треба закінчити, щоб не вийшов Єгипет, Туніс, Алжир... Найкраще із цим справляється судова і правоохоронна системи. Тому реформа правоохоронної системи, яка б могла давати відповіді, як зробити ефективні переслідування у країні, зробити належні судові оцінки... Оце якраз була і суть моєї політики. Нам треба зробити судову реформу, нам треба прийняти три антикорупційні закони. Нам треба реформу Міністерства внутрішніх справ зробити. Усе те, що знаходилося у залежності від президента по цих напрямках... я вам даю слово, що я все зробив як президент: розробив законопроекти... Спокійно три з половиною роки вони пролежали у парламенті. А більшість, так звана "демократична", жодного разу не дійшла до розгляду цих питань. Сьогодні, на щастя, по боротьбі з корупцією три вже прийняті. Але потребувалося чомусь п'ять років. У Грузії це зроблено набагато швидше. З міркувань того, що це є країна президентської влади, з повноваженнями президента, а не парламенту чи прем'єр-міністра. Другими словами, є причини... Але я хочу сказати, що я не пригадую, щоб президент Польщі посадив когось у тюрму. Я не знаю, щоб президент Швейцарії когось посадив у тюрму. Я не знаю

такого президента у Європі, який садить у тюрму. Тому що він найслабший спеціаліст у цьому питанні [2].

Але «конкретика» й «емоції» змістовно й структурно змикаються в спрямованості до свідомості глядача, на якого покладене інформаційне й емоційне навантаження програми.

У подальшій *перспективі дослідження* ставиться завдання розглянути дискурсивну розмаїтість «точок зору» у значенневих і формальних зв'язках і проявах у рамках типологічної класифікації на основі характеру оцінної модальності й ступені об'єктивності й незалежності від предмету викладу.

Список літератури

1. Макаров М.Л. Основы теории дискурса: / М. Л. Макаров. – М.: ИТДК «Гнозис», 2003. – С. 86.
2. Текстова версія програми «Шустер Live» від 27.05.2011 [Электронный ресурс] – Режим доступу: http://www.3s.tv/mediafiles/66a1de797a61412bb786b0a672fa82f5/UT1_0527.doc
3. Тодоров Ц. Поэтика / Ц. Теодоров // Структурализм: «за» и "против": [Сб.статей]: перевод с: англ., фр., нем., чеш., пол., болг. / Коллект. автор, Поляков, М.Я., Басин, Е.Я., Крутоус, В.П., Ильин, И.П.. – М.: Прогресс, 1975. – С. 37-114.
4. Успенский Б. А. Поэтика композиции / Б. А. Успенский. – СПб.: Азбука, 2000. – 348 с.
5. Хализев В.Е. Интерпретация и литературная критика / В.Е. Хализев // Проблемы теории литературной критики. – М.: Издательство МГУ, 1980. – С. 49-93.

Бацман А.Л. «Точка зрения» как материализация категории «образа автора» в дискурсивном и текстовом воплощении и как единица описания этой категории // Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Серия «Филология. Социальные коммуникации». – 2011. – Т.24 (63). – №4. Часть 1. – С.9-13.

Статья показывает, как точка зрения журналиста в конкретной интерпретации материализуется в том или ином конкретном виде в эмоционально-оценочном плане, который органично сочетает в себе конкретно-чувственное и дискурсивно-аналитическое начало в их содержательном и формальном разнообразии.

Ключевые слова: точка зрения, «образ автора», журналистская интерпретация, эмоциональный план авторского восприятия, ток-шоу.

Batsman A.L. “Point of view” as a materialization of the category “author’s image” in the discursive and textual implementation and as a description unit for this category // Uchenye zapiski Tavricheskogo Natsionalnogo Universiteta im. V.I. Vernadskogo. Series «Filology. Social communicatios». – 2011. – V.24 (63). – №4. – P.9-13.

The article shows how the journalist’s point of view in a specific interpretation is materialized in one or another specific implementation in the emotional and estimative perspective which naturally combines the specifically perceptual principle and the discursive analytical principle in their contents and formal variety.

Key words: point of view, “author’s image”, journalist’s interpretation, emotional perspective of the author’s perception, talk show

Поступила до редакції 02.08.2011 р.